

Tağay Murad'ın *Atamdän Qalgän Dälälär* Romanında Sovyet Gerçeği ve Sovyet Eleştirisi

Selahittin Tolkun¹

Özet

Sovyetler Birliği hükümrânlığı, fikir ve ifade hürriyetinin bilhassa Türk halkları için bir hayal olduğu dönemdir. Özbek yazarlarının Çarlık veya Sovyet dönemini eleştirmesi mümkün değildir. Özbek halkı, tarihî mirası olan Türk ve Türkistan adından mahrum edilmiş; altın, doğalgaz, petrol yanında yılda tonlarca pamuk vermesine rağmen daima merkezî hükümete borçlu sayılmıştır. Bu yetmez gibi başta Stalin dönemi olmak üzere hemen her dönemde onlarca aydını ya katledilmiş yahut Uzak Sibirya'ya sürülmüştür. Türk adı yasaklanmış, en ufak millî hassasiyet derhal Pantürkizm olarak telakki edilerek insanlar türlü yaptırımlara maruz bırakılmıştır. Özbek Türkleri için vazgeçilmez olan İslam da bu baskı ve zulümlerden nasibini almış, yine en ufak dinî hassasiyet bu defa gericilik, dincilik, geçmişin kalıntısı olarak kabul edilmiştir. İşte Özbek aydınları bu yaşananları ancak Gorbaçov döneminde bir nebze ifade edebilir olmuşlardır. Hakikatler, ancak Sovyetler Birliği'nin dağılma Özbekistan'ın istiklale kavuşma arifesinden itibaren yazılabilir olmuştur. Sovyetler Birliğinde yaşanan acılar birçok yazarca roman, hikâye, şiir, deneme, makale gibi çalışmalarda ancak Sovyetlerden sonra ortaya konmuştur. Bu alanda ön sıralarda yer alan yazarlardan biri müteveffa *Tağay Murad*'dir. Fazla velud olmayan yazar, yazdığı az sayıdaki roman ve hikâyesiyle Özbek halkının bütün çektiklerini ortaya koymuştur. Bilhassa bu yazıda ele alınan *Atamdän Qalgän Dälälär* (Babamdan Kalan Tarlalar) eseri belgesel roman niteliğindedir. Denebilir ki bu eser tek başına Rusların Türkistan halkına yaptıklarını örneklemek için yeterlidir.

Anahtar Kelimeler: Tağay Murad, *Atamdän Qalgän Dälälär*, Günümüz Özbek Edebiyatı, Özbek Edebiyatında Sovyet Eleştirisi

Soviet Reality and Soviet Criticism in Tog'ay Murod's Novel *Otamdan Qolgan Dalalar*

Abstract

The Soviet era is a period, which freedom of thought and expression was no more than a dream, particularly for Turkic peoples. It was impossible for Uzbek writers to criticize the Tsarist and Soviet periods. Uzbek people were deprived of the denominations Turk and Turkestan, which were their historical heritage. They were always deemed to be in depth to the central government despite the fact that they annually supplied tons of cotton besides of gold, natural gas and petroleum. To make matters worse dozens of Uzbek intellectuals were murdered or banished to Siberia in every period but particularly in the era of Stalin. The name 'Turk' was forbidden and slightest national sensibility was regarded as panturkism and people were punished. Islam, which is essential for Uzbek people, also got its share from these oppressions. Slightest religious sensibility was regarded as backwardness, fundamentalism and residue of the past. Uzbek intellectuals had been only able to somewhat express these experiences during the period of Gorbachev. Truth has only been able to be written from the eve of

To cite this article: Tolkun, S. (2015). Tağay Murad'ın *Atamdän Qalgän Dälälär* romanında Sovyet gerçeği ve Sovyet eleştirisi, *International Journal of Humanities and Education*, 1:2, 323-348

¹ Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
E – Posta: stolun@anadolu.edu.tr

the disintegration of the Soviet Union and the independence of Uzbekistan. The miseries experienced during the Soviet era, have been revealed in many writers in works like novels, stories, poems, trials and articles. One of the prominent writers in this field is the late Toghay Murod. The writer, who was not very productive, has revealed all the inflictions the Uzbek people have suffered. Particularly the work *Otamdan Qolgan Dalalar* (The Fields Left by My Father), which is dealt with in this work, have the characteristics of a documentary novel. It is possible to say that this novel alone is enough to exemplify what the Russians have done to the people of Turkestan.

Key Words: Tog'ay Murod, *Otamdan Qolgan Dalalar*, *Contemporary Uzbek Literature*, *Criticism of Soviet in Uzbek Literature*

Giriş

Günümüz Özbek Edebiyatında *Tâğäy Murâd*, Özbek halkının Sovyet dönemi boyunca çektiklerini en başarılı biçimde dile getiren yazarların başında gelir. Hatta denebilir ki *Tâğäy Murâd* bizzat bu amaçla dünyaya gelmiş, eline kalem almış gibidir.

Asıl adı *Tâğäymurâd Mengnârov* olan yazar, 1948'te Özbekistan'ın Surhanderya vilayetinin *Denâv* ilçesine bağlı *Xâcäsâät* köyünde dünyaya gelir (internet 1). Özbekistan Devlet Üniversitesi'nin Gazetecilik Bölümünden 1972'de mezun olan yazar, Özbek radyosu ve değişik Özbek dergilerinde çalışır.

70'lerin sonu 80'lerin başında Özbek edebiyatında görünmeye başlar. 1985-1987 yıllarında Moskova'daki Dünya Edebiyatı Enstitüsü'nde de eğitim alır (internet 2).

İlk uzun hikâyesi olan *Yulduzlär Mängü Yânädi* (Yıldızlar Ebediyen Yanar) 1976'da *Şärq Yulduzı* dergisinde yayımlanır. *Tâğäy Murâd*, daha bu ilk hikâyesiyle dikkatleri çeker. Yazar fazla yazmaz; ama her yazdığı hikâye olay olur. 1979'da *Ât Kişgängän Âqşâm* (Atın Kişnediği Akşam), 1980'de *Âydındä Yürgän Âdämlär* (Aydınlıkta Dolaşan İnsanlar / Aydınlıkta Yaşayan İnsanlar), 1985'te ise *Mâmâ Yer Qoşığı* (Ana Toprak Türküsü) hikâyelerini yayımlar (Boltaeva, 87). 1994'te kimisi roman uzunluğundaki bu hikâyeler *Ât Kişgängän Âqşâm* adlı kitapta toplanır.

Tâğäy Murâd, Roman ve hikâyelerinden dolayı 1985'te Özbekistan Yazar Birliği tarafından Aybek mükâfatına, 1994'te Özbek romancılığın kurucusu Abdullah Kadiri'nin doğumunun 100. yıldönümünde verilen mükâfata ve nihayet 1999'da Özbekistan Halk Yazarı unvanına layık görülür (internet 2-3).

Yazar, ne yazık ki henüz 55 yaşındayken 27 Mayıs 2003'te Taşkent'te vefat eder. Yazarın vefatı üzerine içinde Özbek edebiyatının önde gelen yazarlarının *Tâğäy Murâd* ile ilgili düşünce ve hatıraların yer aldığı *Men Qäytib Kelämän* (Ben Geri Geleceğim) kitabı 2017'te yayımlanır. *Tâğäy Murâd*'dan bize, *Ätämädän Qälgän Dälälär* (Babamdan Kalan Tarlalar) ile *Bu Dunyadä ölib bolmäydi* (Bu Dünyada Ölmek Olmaz) romanları yanında *Ät Kişnägän Äqşâm* (Atın Kişnediği Akşam) adlı hikâyeler toplamından oluşan kitapları ve yaptığı çevirileri yadigâr kalmıştır.

***Tâğäy Murâd*'ın *Ätämädän Qälgän Dälälär* (Babamdan Kalan Tarlalar) Romanı**

Tâğäy Murâd'ın romanın sonunda bizzat verdiği tarihe dayanak 1986-1991 yılları arasında kaleme aldığını anladığımız *Ätämädän Qälgän Dälälär* romanı 1994'te Taşkent'te *Şärq Näşriyâtı* tarafından yayımlanmıştır. Toplam 258 sayfadır. Romanın sonunda yatık yazı tipiyle kaleme alınan "Men" kısmı ise 7 sayfadır.

Roman yayımlandıktan sonra Özbek edebiyat dünyasında büyük heyecan yaratmış ve eser filme alınmıştır. Bu filmi isteyenler internetten seyredebilirler (internet 4) veya romanın son bölümünü bizzat sesli olarak Özbek Türkçesiyle dinleyebilirler (internet 5).

Yazar bu romanını, kendi ifadesiyle "*Birläşgän Millätlär Tâşkilâti ä'zâsi – Äzâd Özbekistân üçün bitdim*" (Birleşmiş Milletler Teşkilatı azası Azad Özbekistan için yazdım!) diyerek kime ithaf ettiğini belirtir (s. 5).

Ätämädän Qälgän Dälälär romanında iki konu sarmal biçimde iç içe geçmiş vaziyette işlenir: İlki Özbek'in toprağına olan tutkusu, bağlılığıdır. Ancak bu tutku, Moskova tarafından Özbek'in kaderinin pamuk olarak belirlenmesine yol açmıştır. Romanda pamuk yetiştiriciliği bütün yönleriyle başından sonuna anlatılır. Yazar, kitabın sonunda kendisiyle ilgili bilgi verdiği bölümde bu romanı yazma hazırlıkları içinde bir yıl boyunca pamuk yetiştiriciliğini bütün yönleriyle anlatabilmek için gidip köyde yaşadığını belirtmektedir. Yani yazar, romanda görülen pamuk üretiminin hassas yönlerini, bütün aşamalarını bizzat gözlemlerine dayanarak yazmıştır.

Tâğäy Murâd, pamuk yetiştiriciliğine sarmalayıp baştan sona, önce Çar sonra da Komünist dönem Rus emperyalizmini çok defa kısa kısa ancak bütün cephe ve vahşetiyle göz önüne sermiştir.

Romanın başkahramanı *Dehqānqul*'dur. Ancak ilk bölümünde *Dehqānqul*'un dedesi *Fārgānāçī² Cāmālıddin*'in ikinci bölümde ise *Āqrāb*'in romandaki ifadeyle *Surxāni Āqrāb Qoligül*'ün (Surhanderyalı Akreb Eli Çiçek³) başından geçenler anlatılır.

Romanın başkahramanı ise *Cāmālıddinov Dehqānqul Āqrāboviç*'tir ve romanda kısaca *Dehqānqul* olarak geçer. Yazarın romanın başkahramanına *Dehqānqul* adını vermesinin sebebi vardır. *Dehqānqul*, çiftçi anlamına gelen Farsça asıllı *dehqān* ile Türkçe *qul* “kul, köle” kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş bir birleşik isimdir ve *Dehqānqul* yani “Çiftçi kul” veya “Çiftçinin kulu” anlamlarındadır.

Dehqānqul, romanda Türkistan'ı ve Özbekleri temsil eder. Romanın belki de asıl yazılış amacının ortaya konduğu dokuzuncu ve onuncu bölümlerinde İvan İvanoviç ortaya çıkar. Bu, Moskova'dan gelen sorgu memurudur. Romanda Sovyetleri ve Rusları temsil eder.

Roman diğer Özbek romanlarından ifade yönünden oldukça farklıdır. Yazarın kendisine özgü anlatımı vardır. Keza yazarın cümle, paragraf gibi konularda da kendisine özgülük söz konusudur. Bu durum romanın Türkiye Türkçesine çevirisini zaman zaman zorlaştırmaktadır.

- Romanda yazar, çok defa basit cümle tipini tercih eder. Uzun cümleler diğer Özbek romanlarına nazaran fazla değildir.
- Cümleler gibi paragraflar da oldukça kısadır. Birçok yerde tek satırlık paragraflar kullanır.

Yavaş yavaş gözümü açtım...

Kendimi... kendi eyvanımız önünde gördüm!

Her tarafım tarlalarım oldu.

Tarlalarım sakın sakın idi.

Tarlalarımında kargalara uçup durdu, konup durdu.

Tarlalarımında sığırlar otlayadurdu, otlayadurdu. (s. 260)

- Özbek Türkçesinde ikileme kullanımı oldukça yaygındır. Ancak *Tāğāy Murād*'ın bu konuda da özgün kullanımları söz konusudur ve cümlelerinde sürekli ikilemeler yapar.

Men çimdib-çimdim ğozā yāğānālādim. Men qoşqollāb-qoşqollāb ğozā yāğānālādim.

“Ben çeke çeke pamuk fidelerini tekledim. Ben iki elimle iki elimle pamuk fidelerini tekledim.” (s. 102)

- Yine cümlelerinde art arda tekrarlar yapar.

² Günümüz Özbekistan'ı kurulmadan önce *Andican, Namagan, Margilan, Kokand* (Özbekistan), *Oş, Özgen* (Kırgızistan), *Kanibadam, Hocend* (Tacikistan) şehirlerini içine alan bölgede yaşayan Özbeklere verilen *Ferganeli* anlamında lakap.

³ *Qoligül* “eli çiçek” kelimesi “her işe mahir; işinin ustası” anlamlarındadır.

Ben tekrar tarlalarımnda elektrik motorlu traktörlere binip ter dökceğim. Güneş ışığı ile çalışan traktörlere binip ter dökceğim. Altı tekerlekli traktörlere binip ter dökceğim (s. 262).

- Yazar, Özbek ölçünlü dilinde bulunmayan veya az kullanılan kendisinin mensubu olduğu bölgenin söz varlığına sıkça yer verir. *Yigit* yerine *cigit* “delikanlı”, *örgilib ketäy* veya *äylänib ketäy* yerine *oynäb qoyäy* “kurban olayım, kurban olduğum” vb.
- Gramer yönünden de yazarın alışılmışın dışında tasarrufu söz konusudur. Birkaç örnek verelim.
  - Özbek konuşma dilinde zaman zaman yönelme halinin kullanılmadığı görülür: *Taşkentga bårdım* yerine *Taşkent bårdım*. Bu kullanım metinlerde oldukça siktir.
  - Özbek Türkçesinde fiil çekiminde hikâye kategorisi için esasen *edi* “idi” kullanılır. İlaveten *boldı* “oldu” biçimi de kimi durumlarda bu işlevde kullanılabilir. *Boldı* biçiminin romanda ölçünlü dile nazaran daha işlek kullanılması söz konusudur: *Özbekistân öz âtı bilän cänub boldı. Bizning Surxân cänubni cänubi boldı.* “Özbekistan adı üstünde cenup idi. Bizim Surhan ise cenubun da cenubu idi.” (s. 87)
  - Özbek Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki *-mXş*, *-DXk* ve *-An* sıfat-fiilleri yerine esasen *-gän* kullanılır. Bunlardan *-mXş*, Özbek yazı dilinde de *-mİş* biçiminde bulunur, ancak fazla işlek değildir. *Tâğäy Murâd* ise ölçünlü dile nazaran *-gän* yerine çok defa *-mİş* kullanılır: *Âtämız tilämiş tiläk bâcâ bolädi.* “Babamızın dilediği dilek yerine gelir.” (s. 44). Hatta Özbek Türkçesinde bulunmayan *-DXk* sıfat-fiil ekini, *bolgän boldıgi* “Olan biten, başından beri” ikilemesinde kullanır.
  - Aynı şekilde Özbek yazı dilinde esasen *-gän* sıfat-fiil ekinden türeme zarf-fiil ekleri kullanılırken, yazar bunlara ilaveten *-mİş* ekinden türeme biçimlere de oldukça sık yer verir: *Men fizika äytmişdäyin terämän.* “Ben (tarlada pamuğu) fizikçinin söylediği gibi topluyorum” (s. 51)
- Metinlerde Rus, Çar, Soyvet kelimelerini açıkça kullanmaz. Bunları; *Äqpâdşâ*, *Qızıl* gibi sıfatlarla *Skobelev*, *Uspenskiy*, *Rudzutak*, *Koleşov İvan İvanoviç* gibi kişi isimlerinde sembolleştirir.

Romanın Bölümleri ve Bu Bölümlerde İşlenen Konular

Roman toplam on bölümden ibaret olup bunlar *bâblar* olarak düzenlenmiştir. Kitabın sonunda ise yazarın “Men” (Ben) diye kendisi hakkında bilgi verdiği bölüm bulunmaktadır.

Yazar hemen her bölümde, özede Özbek çiftçisinin genelde Özbek halkının çektiklerini bütün çıplaklığıyla ortaya koymuştur. Bu sebepte yazımızda yazarın tespitleri ve tasvirleri; bölümlerdeki meselelerin işleme nispetine göre topyekûn değil, bölüm bölüm ele alınacaktır. Romanın *Birinçi Bâb*'ında Türkistan'ın Çarlık döneminde işgali anlatılmaktadır. Bu bölüm Fergane vadisinde geçer. Bu bölümde Türkistan'a gelen Ruslarla yerli halkın yaşayışlarının ne denli farklı olduğu, Hıristiyanlaştırma, mankurtlaştırma, yerli halkın elinden toprağının alınmasının planlanması gibi konular anlatılmaktadır (s. 9-19).

Çarlık döneminin anlatıldığı bu bölümde Çar Rusyasının aldığı Deşt-i Kıpçak'taki Nogayları tıpkı daha önce Hıristiyanlaştırıldığı gibi Türkistan halkının da Hıristiyanlaştırılacağı, camilerin yerine kiliselerin kurulacağı söylenmektedir: *Camileri yok edeceğiz, - Kiliseler kuracağız! İşte bakın Tohtamış Han'ın Nogaylarına! Nogaylar (bugün) Ulu Rus kiliselerinde tapınmaktalar!* (s.19).

İslam'ın aşağılanması birinci bölümde halka zulümle birlikte anlatılmaktadır. Fergane vadisini işgal eden Rus generali Skobelev, halkı kendilerine karşı savaşanların meşveret yaptıkları caminin karşısına diker ve onlara Rus Çarının saltanatını ve gücünü göstermek için top atışında bulunacağını söyler. Onlara “*Top atışıyla uyumlu biçimde namaz kılınacak!*” diyerek topla birlikte halkın namaz kılar gibi secde etmesini ister.

(Skobelev) - Yatılıns! Yüzler yere konulsun! Kulaklar kapatılsın! Namaz kılınsın!

Zavallılar mescide doğru rükû ederler. Zavallılar yere kapanırlar. Zavallılar alınlarını yere koyarlar ve tıpkı namaz kılmış olurlar. (s. 16)

Aynı şekilde Özbeklerin geleneklerine yönelik aşağılamalar da bulunmaktadır. Özbek toplumunun son derece saygılı olması roman boyunca sömürgeciler tarafından aşağılanır.

(Skobelev) Hoca, tuzemetsler⁴ kendilerinden bir yaş bile büyük olsa saygı gösterirler. Dede der, nene der. Abla der, kardeş der. Tuzemetsler kendilerinden bir yaş bile büyüğüne siz diye hitap eder. Tuzemetsler kendilerinden büyüklere ellerini göğsüne koyarak selam verir, yol verir, yer verir. Hoca, biz Büyük Rusya'yız! /.../ Tamam artık, yerlilere özgü örf ve adetleri yok edeceğiz! Artık Büyük Rusya'nın örf ve adetlerini kabul edeceksiniz! (s. 18)

⁴ *Tuzemets* kelimesi Rusça asıllı olup *yerli* anlamındadır. Ancak kelime Ruslarca bilhassa hakaret amacıyla kullanıldığından yerli olarak çevirmek yerine aynen bırakıldı.

Sovyet dönemi *İkkinçi Bâb*'da başlamaktadır. Bu bölümde *Dehqânqul*'un dedesi *Câmâlidin*, eline düştüğü Kızıllardan kurtularak Fergane vadisinden Surhanderya vilayetinin Denâv ilçesine kaçar. Ancak Kızıllar buraya da gelirler ve zulümlerine devam ederler. Bu bölümde kahraman *Dehqânqul*'un babası *Äqrâb*'dir. Ruslara karşı savaşmaktadır. *Dehqânqul* ise henüz çocuktur.

Birinci ve ikinci bölümde ortak eleştiriler bulunmaktadır: 1. Yerli halkın katledilmesi, 2. Yerli halkın toprağının alınması, sürgünler, 3. Türkistan'ın yok edilmesi: Artık Türkistan yok. “Uluğ Orusiya” yani Büyük Rusya vardır: *Türk dillerini yok edeceğiz!* (s. 19), 4. Her iki dönemde de Ruslaştırma ameliyesi, 5. Rusların sürekli olarak yerli halka *sobaka*⁵ “köpek, it”, *çurka*⁶, *mujik* “köylü”, *çoçkä* “(evcil) domuz”, *çuçela* “korkuluk”, *moça* “dişi eşek”, *tuzemets* “yerli” vb. yurduna da artık *Türkistân* değil *Çurkistân* “sessizler yurdu” veya *Çoçkäistân* “domuzlar yurdu” diyerek hakaret etmesi.

Sovyet döneminin Çarlık döneminden farkı, Hristiyanlaştırmanın artık olmamasıdır. Ancak mankurtlaştırma vardır. Mankurtlaştırma her iki bölümün de ortak tespitidir.

Birinci bölümden

Bunun üzerine dedemiz, Akpadişah'ın arkasında duran Halikul Binbaşı denen tercümanı tanımış. “Herhalde beni bu Ashal adlı Nogay yakalattı.” diye düşünmüş.

- Hey Nogay! Bütün bunlardan sana ne idi? - diyor dedemiz. – *Toqqız Qaytgan*'la⁷ ne alakası vardı?

- Ben bir tercümanım. Çapacı, köle bir tercümanım.

- Böyle yaşamaktansa, dön yurduna, *toqqız qaytgan*, git!

- (Şehrim) Kazan, Fergane'den (daha beter) köle, Çapacı!

/.../

- Ben de namazımı kılıvereyim! – efendim. - diyor Ashal Nogay.

- Sen (haça) tapındırılmamış mıydın? (s. 23)

⁵ Bu kelime metinde *särt-sobaka* ikilemesinde geçmektedir. *Särt* kelimesi esasen Türkistan'ın şehirli Türkleri olan Özbek ve Uygurlar yanında Farsça konuşan Tacikler için kullanılır. Ruslar ilk başta bu kelimeyi Özbek Türkleri için kullanmayı denemiş ancak tutmamıştır.

⁶ Bu kelime için ne elimizdeki Özbek Türkçesi sözlüklerinde ne de Rusça-Türkçe sözlükte bir açıklama bulabildik. Ancak internette yaptığımız taramalarda bu kelime için *Churka* adı altında “People from the Caucasus region of ex-Soviet Union (Armenia, Georgia, Azerbaijan, etc). Churkas are usually seen as loud, pushy, insolent, and just generally repulsive.” (internet 6) açıklamasını bulduk. Yine yaptığımız taramalarda bu kelimenin Ruslar tarafından hem Türkistan hem de Kafkas Türk ve Müslüman halkları için hakaret amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

⁷ *Toqqız Qaytgan* romanda Nogaylar için kullanılmaktadır. Kelime kelime anlamı *dokuz (defa) dönen* demektir. Burada Nogayların Çarlık dönemi boyunca dokuz defa din değiştirmeye zorlanması kastedilmektedir. Nogaylar her din değiştirme sonunda tekrar İslam'a dönmüşlerdir.

İkinci Bölümden

(Babamız:) – Çanişev! Sen kimsin? Söyle sen kimsin? Nogay asıllı bir Müslüman evladı. Sen Müslüman evladı olduğun halde, şu Rusların sözüne girip buralara geldin. Ruslar benim başımı yemek için siz Nogayları boşuna seçmedi. Baisi, Özbek ile Nogay'ın dili bir, dini bir, örf ve adetleri bir. Biliyorsun, siz Nogaylar kendi (halkınıza) kendiniz silah doğrultmaya geldiniz! Şimdi söyle, tuzemets ben miyim yoksa siz *dokuz defa dönen* Nogaylar mı? (s. 36)

Bilindiği gibi Sovyet resmi ülküsünde halkların eşitliği söz konusudur. Oysa Türkistan'ın Kızıllar tarafından işgali esnasında Özbekler aşağılanırken Ruslar yüceltilmektedir.

(Babamız:) – Çanişev! Öleceksem ölürüm, ancak sen Ruslar'a asla 'ağabeyim' demeyeceğim!

- Diyeceksin, öyle bir gün gelecek, diyeceksin. Ağabey demek de laf mı? Öyle günler gelecek ki sabah seherle "Merhaba büyük ağabeyim!" diye şarkı söyleyerek selam vereceksin!" (s.41)

Burada *Tâğây Murâd*, daha sonra kurulacak olan Özbekistan SSC'nin millî marşının sözlerine göndermede bulunmaktadır. Sözlerini Timur Fattâh ile Turab Tola'nın birlikte yazdıkları marşın ilk dördlüğü şöyledir:

Ässälâm, Rus xälqi, büyük ağamız,	<i>Merhaba Rus halkı, büyük ağabeyimiz,</i>
Bärhäyât dâhiymiz Lenin,cânâcân!	<i>Yaşamaktadır dâhimiz, sevgili Lenin!</i>
Äzâdlik yolını siz körsättingiz,	<i>Hürriyet yolunu siz gösterdiniz,</i>
Sovetlär yurtdâ Özbek tâpdı şân!	<i>Sovyetler yurdunda Özbekler buldu şân!</i>

Bu konuyla ilgili olarak belirtelim ki Rusları övme diğer Türkistan cumhuriyetleri yani Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan SSC milli marşlarında da görülür.

Sovyet döneminde Sovyetlere karşı çıkan millî güçler hep hakaret amacıyla baskıncı anlamına gelen *Bâsmâçı* kelimesiyle adlandırılmıştır. Bu tabirin ne kadar yanlış ve haksız olduğu meselesi, Sovyet'i tenkit eden pek çok yazarca işlenmiştir. Bu romanda da Sovyet işgâline karşı çıkan millî güçlere Kızıllar tarafından *Bâsmâçı* denmesine tepki vardır:

"Basmacı olup da hangi yurdu basarak almışız? Basmacı olup da hangi halkı talan yağma etmişiz?" (s. 32).

Yine burada iki milyondan fazla *Bâsmâçı*'nın öldürüldüğü ve daha da öldürüleceği kaydedilmektedir:

(Uspenskiy:) /.../ İki milyon Basmacı öldürüldü mü diyorlardı, Rudzutak?

Aynen öyle, iki milyon Basmacı katledildi, aynen! - dedi Rudzutak.

(Babamız:) /.../ Özbek halkını kırmakla bitiremezsin. Özbek halkı, büyük halk.

- Daha da kıracağız! – dedi Koleşov. (s. 42).

Türkistan'ın parçalanmasının arkasındaki gaye ortaya konmaktadır:

(Çanişev:) Biz, bu güzellikler diyarını artık Özbekiye diye adlandıracağız, Özbekiye!

- Türkistan demek iyi değil mi?

- Hayır, Özbekiye diyeceğiz, Özbekiye! Yoldaş Lenin Türkistan'ı Özbekiye diye adlandıracağız demişlerdi. Yoldaş Lenin'nin dediği doğru! Biliyor musun, Yoldaş Lenin ne için Türkistan'ı yok ederek Özbekiye diye adlandırmak istiyor? Türkistan demek, Türk halklarının ata yurdu demektir! Bu sebeple Türk yerlileri atalarının yurdu Türkistan için ellerine silah almakta. Türk yerlileri ataların yurdu Türkistan için canlarını feda etmekte. İşte bu Türkistan'ı yok edersek Türk halkları hangi ata yurt için cihat edecekler? (s. 37)

Gerek Çarlık gerekse Sovyet döneminde Ruslara karşı savaşan yerli halkın yakınlarına işkenceler, ölümler gösterilir:

Çarlık dönemini anlatırken Özbeklerin Çar karşılığında kullandıkları *Āqpādşā* (Ak Padişah) kelimesini bu döneme ait askerler için de kullanır.

Akpadişah nenemizi saçlarından kavrar. Akpadişah nenemizi saçlarından sürükler. (s. 13)

Sovyet dönemi için Sovyet yetkili ve askerleri *Qızıl* (kızıl, kırmızı) kelimesiyle simgelenir.

Kızıl, bağıra bağıra gider:

- Akrep, eğer kaçarsan çocuklarını kurşuna dizeriz! Akrep, çocuklarının birini bile bırakmadan kurşuna dizeceğiz ... (s. 39)

Bu eserin ilk iki bölümünde, dolaylı olarak gösterilen en feci durum herhalde, Nogayların başına gelenlerin göndermelerle gözler önüne serilmesidir.

Kitabın üçüncü bölümünde artık işgal tamamlanmış, Türkistan parçalanmış, Sovyet sistemi oturmuştur. Bu bölümden itibaren eleştiri sisteme yöneliktir. Bu bölümde esas olarak aşağıdaki konular ele alınır.

- İlkokul beşinci sınıf ve üstü çocukların pamuk tarlalarında toplayıcı ve hamal olarak çalıştırılmaları,
- Bu çocukların çalışma şartlarının kötülüğü (yemeklerin yetersizliği, yatacak yer sıkıntısı, içme suyu olarak ilaçlanan pamuk tarlalarının kenarından geçen dere sularından içmek zorunda kalmaları vb.),

- Bu çocuklara yapılan maddi ve manevi işkenceler, dayaklar, hakaretler,
- Pamuk tarlalarında öğretmenlerin de zorla çalıştırılmaları,
- Pamuk tarlasında çalışmaya mecbur edilen insanların dramları (örnek: Bir kadın tarlanın ortasında doğum yapması),
- Pamuk ilaçlanırken üzerlerinde hiçbir koruyucu giysi bulunmayan çocuklardan yardımcı olarak yararlanılması,
  - Mesela, *Dehqânqul*'a yırtık pırtık bir *çâpân* giydirirler ve sonra eline bir flama verirler. Çocuk ilaçlanması gereken sınırlar boyunca koşarken yukarıdan tarlaya nerdeyse degecek kadar alçaktan uçan uçaklarla tarlalar ilaçlanır ve çocuk bu ilaçlardan zehirlenerek hastalanır (s. 63-65). Yalnızca yaşlı bir anası olan henüz beşinci sınıf öğrencisi çelimsiz *Ziyâd*, bu görev esnasında uyuyakalması üzerine zehirlenerek ölür s. 67-68.)
- Sovyet rejimine karşı direnen milli kuvvetler mensubu yani Rusların adlandırmasıyla *Bâsmâçi* çocuğu olmanın en ufak bir başarısızlıkta karşısına çıkarılması,
- Sürekli olarak Komünist Partisinin propagandası (mesela, tarlada çalışanların şarkı türküsü yerine Komünist Partisi marşlarının söylemesi),
- Bürokratların insanlara karşı saldırgan tavrı, kraldan çok kralcılık taslamaları, menfaatperestlikleri ve bu amaçla insanları ezmeleri, bunun kontrol edilmemesi veya buna mani olunmaması.

Dördüncü bölümde ilk üç bölüme kıyasla Sovyet eleştirisi fazla değildir. Esasen pamuk yetiştiriciliği ve bu işin ne denli emek isteyen zahmetli bir iş olduğu gözler önüne serilir. Ancak yer yer Sovyet zihniyeti de eleştirilir. Bu eleştiri sistem kadar sisteme yaranmaya çalışan gayretkeş bürokratlara da yöneliktir.

- Gıda yetersizliği,
  - Mesela, Koreliler gelerek bölgedeki kamışlığı pirinç tarlası haline getirirler ve elde edilen ürünün götürülemeyecek çok olması üzerine bölge halkının “tencereleri pirinç” ve “karınları pilav” görür (s. 77).
- Özbekistan’da uygulanan katı pamuk mono-kültürü politikası,
  - Yukarıdaki maddede belirtilen pirinç tarlası, ertesi sene *büyükler* tarafından “Özbekistân Quriyâ emäs!” (Özbekistan, Kore değil!) denerek pamuk tarlası haline getirilir (s. 77).

- Yer altı sularının pamuk tarlalarını sulamak için kullanılması üzerine meydana gelen çevre felaketi,
  - Yer altından çıkarılan bu suların buharlaşması sonucunda geride kalan bembeyaz tuzlar toprağı zehirler (s. 77).
- Pamuk üretiminde kullanılan zehirli maddeler,
  - Özbek toprağını zehirleyen *kaliy*, *fosfor* (s. 78), *formalin* (s.80), *gerbinit*, *Hlorfenidim*, *dihlorfenidim* gibi kimyevi maddeler sıralanır ve kimisi hakkında kısa bilgiler verilir (s. 81).
- Özbek Türkçesindeki ifadeyle *buyruqbâz* “gayretkeş” idarecilerin yukarıdakilere yaranmak için halkın yaşadığı gerçeğı yansıtmak yerine sanki daha iyi yaşıyormuş gibi göstermesi (s. 54).
- Bölümün değişik sayfalarında Özbek Türkçesinin ve kültürünün aşağılanması.

Romanın *beşinci* ve *altıncı bölümlerinde* esas olarak yine pamuk yetiştiriciliğıyle ilgili bilgiler verilir ve bu işin ne denli güç olduğu gösterilir. Yine bu bölümlerde aynı ağırlıkta köydeki Özbek kadını için hayatın ne denli zor olduğu tasvir edilmektedir. Sisteme eleştiri ise esasen idarecilerin halka karşı ne ölçüde anlayışsız olduğu yönündedir (s. 111, 118, 137-138). Sistem halkın ezildiğini asla kabul etmez. Sovyet çiftçisinin ne kadar güzel ve rahat yaşadığını göstermek amacıyla romanın kahramanı *Dehqânqul*'a mükâfat olarak motosiklet verilir. Ancak biçare köylünün bu motosikleti almaya gücü yetmez. Bu mecburî mükâfat için kolhoz kredi açar. Sonunda *Dehqânqul* ne kadar almak istemese de ona zorla motosiklet satılır (s. 122-124). Bir başka olayda, örnek pamuk yetiştiricisi *Dehqânqul* Taşkent'e davet edilir. Ancak üstü başı düzgün olmayan köylüye bir kıyafet temin edilir. Ne var ki bu kıyafet de *Dehqânqul*'a çok özenli olması ve dönüşte iade etmesi şartıyla verilir (s. 154). Bu bölümde Sovyet dönemi aydınlarına yönelik eleştiri de vardır. Sovyet döneminde yazarlar, şairler, şarkıcılar kolhozları, pamuk tarlalarını ziyaret ederler ve buradaki emekçileri överek onları *motive ederler*, böylece de sisteme yaranmaya çalışırlar. Bu tipteki bir bölük aydın köyün en iyi pamuk yetiştiricisi olan zavallı *Dehqânqul*'u ziyarete gelirler. İdareciler *Dehqânqul*'dan bu gelenlere şöyle bol etli, mükellef bir ziyafet çekmesini isterler. Ne var ki *Dehqânqul*'un evine günlerdir et girmemiştir. Buna rağmen “sistem istediğı” için borç harç ederek bu ağırlamayı gerçekleştirir (s. 136-137).

Sisteme bir diğer eleştiri de merkezi hükümetin peyk cumhuriyetlere yaptığı daimi propagandadır. Köylünün ölesiye, hatta canından bezesiye çalışmasına rağmen hâlâ devlet

için bir yük olduğu söylenir. Zavallı köylü, canını dişine takarak gece gündüz, yarı aç yarı tok, hastalığına sayrılığına bakmadan çalışır, bütün ürettiğini devlete verir; ama hâlâ devlet için bir *dotatsiya*dır. *Dotatsiya* Rusça kelime olup “yardım ödeneği, ödenek” anlamlarındadır. Yani köylü, kendisine verilenleri aslında hak etmemektedir. Bunlar devletin alicenaplığıdır (s. 111).

Özbek köylüsünün şehirliler tarafından nasıl itilip kakıldığı, hor görüldüğü meselesi de bu bölümlerde işlenen temalardandır (s. 126-127).

Yedinci bölümde yazar yine sisteme yönelik tenkitçi tespitlerini acı örneklerle sunmaya başlar. Bu bölümde bir nokta dikkati çeker. Burada üç ayrı önemli tema bulunmaktadır. İlki bir önceki bölümde işlenen kendi çocukları yarım yamalak doyarken propaganda için gelen yazarçizer, şair, şarkıcı takımını doyurma işinin rezaleti ayrıntılarıyla ele alınır (s. 163-165). Ayrıca pamuk yetiştirme ve toplama esnasında halkın çektiği bütün sıkıntılarla alay edencesine dönemin yazarlarının yazdığı bir makale örneği verilir. Yazar, makale hakkında herhangi bir yorum bildirmez. Ancak önceki bölümlerde çekilen sıkıntıları okuyan okuyucu; bu makaledeki tasviri görünce sistem yazarlarının ne ölçüde kuyruklu yalanları uydurabildiklerine bizzat tanık olur (s. 167-169).

Bu bölümün diğer önemli mesajı Sovyet kurulurken katledilen iki milyon *böri*'den yani kurttan söz edilmesidir. Yazar, bir zamanlar buraların *böri*lerin yurdu olduğunu ve bunlardan iki milyonunun katledildiğini yazarken, burada *böri* ile neye işaret ettiğini açıklamaz, bu durumu okuyucuya bırakır (s. 164-165). Aslında burada Türklerin milli sembolü kurda gönderme bulunmaktadır. Sovyet yıkılma sürecinde bir bölük Özbek aydınının çıkardığı *Munäsäbät* adlı derginin üzerinde kurt resmi bulunduğu hatırlanacak olursa, *Tağäy Murâd*'ın burada neyi murat ettiği açıkça anlaşılacaktır.

Bu bölümde son olarak yazar, gerek Sovyet sisteminin gerekse Özbek köylüsünün yaşayış ve alışkanlıklarından kaynaklanan bir sosyal faciayı gözler önüne serer: Kadınların kendilerini yakmaları. Sovyetlerin yıkılmasına yakın dönemde yaşadıkları çaresizlikten ötürü birçok Özbek kadını üzerlerine benzin dökerek kendisini yakmıştır.

Yazar *Säid Ähmäd; Söz Zärgäri* (Söz Kuyumcusu) adlı yazısında, *Tağäy Murâd*'ın bu noktayı ele almasını, “*Dehqânqul*'un karısı; adaletsizliklere, bu yalan dünyaya, kadının izzetini itibarını yok eden, ayaklar altına atan, tıpkı bir robota dönüştüren Sovyet sistemine karşı isyan ederek kendisini yakar.” diye yorumlanmıştır (internet 1).

Bu bölümde *Dehqanqul*'un karısı hastanede yatarken, idarecilerce kadıncağzın kendisini neden yaktığı konusunda *Dehqanqul* sorguya çekilir. Yazar, bu durumu ele alırken son iki yılda Özbekistan SSC'de yedi yüz elli üç hanımın kendisini yaktığını kaydeder (s. 177). Burada ayrıca Leningradlı Rus şairi *Mixail Dudin*'in bu konuyla ilgili yazdığı şiirin Özbekçesi verilir. Aşağıda bu şiirin kısa bir bölümü Türkiye Türkçesiyle verilmiştir:

Kadınlar yanmakta Özbekistan'da

Bu konuda yazılmaz bizim taraflarda.

Bu nasıl bir acıdır, zavallı çiçekleri

Ateşe yollayan, yakan ateşi!

Onlara ayandır benim bilmediğim sır:

Ne sebeple aleve oldular esir?

Bu konuda yazılmaz, söylenmez sözler

Kül üstünde kanat çırpamaz kaknüsler.

Dumanla kavuşarak yükselir her yan

Ebediyen terk eder bedendeki can

İsyandır bu, sahte hayatın ortasında

Düğün gecesi görmeyen gelinin bağrında

Anaların gözyaşında parlayan ateştir

... Ya dünya, müdanasız gözünü yumdu geçti ... (s. 177)

Bu şiirle ilgili olarak romanda *İdeologiya* lakabıyla gösterilen Komünist Partisi temsilcisi gerek bu olaya gerekse bu şiire absürt yaklaşımı tasvir edilir (s. 176-180). *İdeologiya*'nın şu sözleri Sovyet yazarlarının hangi şartlar altında yazdıklarını açıkça göstermektedir:

- İnoskazatelstva! dedi İdeologiya. - Bu inoskazatelstva! Sosyalist realizm metoduna aykırı bir eser! Sosyalist kültürü kurmak ve emekçileri komünist ruhta eğitmek, reaksiyoner burjuva ideolojisine aynı zamanda sağ ve sol oportünizm ideolojisine karşı, burjuvanın reaksiyoner kültürü ve kapitalist hayat tarzı huzurunda diz çöküp secde edenlere karşı, Sovyet ideolojisine düşman olan milliyetçilik ve kozmopolit karakterdeki bozgunculuğa karşı edebiyatta, sanatta ve bilimde siyasetten kaçmak ve ülküsüzlüğe karşı saldırmak demektir! /.../ Ancak kapitalist cemiyette insanlar kendi canlarına kastederler! Bu bizim cemiyetimiz için illet! Ülkümüze aykırı! (s. 178-179).

Aynı şekilde *Dehqānqul*'un karısını tedavi eden doktorun *Dehqānqul*'u yatıştırmak için söyledikleri arasında şunlar dikkat çekicidir.

Kendi canına kastetmek isyan demektir! Kendi canına kastetmek devirden şikâyetçi olmak demektir! Bu intihar işine kodamanlar ne der?/.../ Kodamanlar için işgücü gerektir, Dehqānqul! Senin karın gerekli değil! Kodamanlara makam mevki gerek! Senin karın kodamanların derdine derman değil! Kadınlar canlarına böyle kastetmeyi sürdürürlerse kodamanları rahat bırakmazlar! Görevlerinden alırlar, partiden silerler! Senin karın için kodamanlar makamlarından mı ayrılacaklar? Ayrılmazlar, ölseler bile ayrılmazlar! /.../

Yine aynı konuda *Dehqānqul*'un karısını tedavi eden, kadıncağıza intiharından ötürü *şizofreni* teşhisinin konacağını bunun ise irsî olmasından dolayı çocukların istikballeri açısından iyi olmayacağını belirten doktorun *Dehqānqul*'u yatıştırmak için bulduğu çözüm şudur.

(Doktor:) /.../ *Bu sebeple sana bir ağabeylik yapayım. Bir yolu var. Şöyle yapacağız. Karının kendisini yakmasını büyük bir felaket olarak adlandıracağız. Diyelim ki karın doğalgazı yakacak olur. Doğalgaz birden alev alır ve karının koluna yapışır.*

- Doğalgaz mı? Doğalgaz bizde ne arar?

- Doğalgazımız var ya! İşte şu *Âbşir* köyünün yakınlarındaki borudan geçiyor ya!

- Borulardan geçiyorsa, kim bilir hangi memlekete geçip gidiyordur!

- Her neyse, doğalgazın var mı var! Bu doğalgaz bizim ya! Hangi memlekete giderse gitsin! *Neticede bizim doğalgazımız işte! Hiç olmazsa evinde tüp doğalgazın vardır?*

- Odun var, tezek var!

-Her neyse bunları bir kenara bırakalım! Gazın var diye farz edelim. (s. 183).

Yukarıdaki bölümde de görüldüğü gibi biçare Özbek köylüsü, kendi ülkesinde çıkan doğalgazdan istifade edememekte, doğalgaz kim bilir nerelere giderken kendisi hâlâ odun veya tezek yakmaktadır. Doğalgaz ancak kendisinin ölümünde bahane olarak kullanılmaktadır.

Bu bölümü yazar, *Dehqānqul*'un kendisini ateşe veren karısının beşiğe yazdıklarını naklederek bitirir.

Dünyaya gelip ne gördüm?

Beşik gördüm!

Dünyaya gelip neyi gördüm?

Koza gördüm, pamuk gördüm.

Gündüzü gördüm, koza gördüm.

Geceyi gördüm, beşik gördüm.

Beşik mezarım oldu, tarla kabristanım oldu. (s. 189-191).

Sekizinci bölümde Özbek çiftçisinin perişan hali tasvire devam edilir.

Yine Özbek toprağının hangi zehirlerle ve hangi şartlarda daha doğrusu hangi gayrisihhî şartlarda zehirlendiği anlatılmaktadır. Her yıl ülkeye tonlarca pamuk yetiştiren Özbek çiftçisi, zehirlenme öncesi içmesi gereken *sütü* dahi bulamaz (s. 194). Çiftçi bu haldeyken Özbek toprağı da tıpkı bir müptela gibi *butifos*, *magniy hlorat* gibi zehirli ilaç bağımlısı olmuştur. Kullanılan ilaçlar insanlarda kısırlık dâhil pek çok hastalığa yol açmaktadır. Pamuk üretiminde kimyevi madde kullanımının halk ve yurt sağlığı üzerinde o denli müessirdir ki artık durum “Ya halk ve yurt yahut pamuk!” ayrımına gelmiştir. Ancak tabii ki “Büyükler pamuğu tercih ederler!” (s. 194).

Pazardan kuruyemiş ve meyve almak; diğer üreticiler şöyle dursun, hatta ki rekor pamuk ürettiği için madalya alan Özbek çiftçisi için bile ancak bir hayaldir. Ne var ki Dehqânqul’un evine Moskova’dan misafir gelecektir. Özbek Türklerinde “Misafir babandan da uludur!” ve “Misafir gelmeden rızkı gelir!” inancı hâkimdir. Dehqânqul da bir aylık maaşını vererek misafirler için bir iki meyve ve kuru yemiş alır. Ancak bunlardan hiçbirini ne kendisinin, ne de çocuklarının yemesine izin verir. Çünkü her şey Moskova’da gelecek misafirler içindir! Yazar, bu bölümde Özbek âdetlerine de tenkit getirir. Özbek köylüsü her şeyini misafire ikram eder, yeri gelir kendi çocuklarından bile esirger, gerekirse borç harç ederek de olsa misafirini ağırlar. Neticede kendisi insan gibi yaşayamaz. Öyle ki Moskova’dan propaganda amaçlı film çekmek üzere gelecek olan misafir ekip için alınan bir elma veya bir hurma bile küçücük çocuktan esirgenmektedir. Dolayısıyla Özbek çiftçisi, âdetlerin baskısı altında ezilmesine mi yoksa kendisini elma, hurma, üzüm gibi sıradan meyveleri bile alamayacak derecede çaresiz bırakan sisteme mi kızmalıdır? Bu belli değildir.

Sovyet sistemi tarafından propaganda maksadıyla gerçeklerin nasıl çarpıtıldığı bu bölümde çok net biçimde gözler önüne serilir. Sinemacılar gelmeden Dehqânqul’un çocukları -tabii ileride devlete ödenmek kaydıyla verilen borçla- giydirilir; misafirler -yine borç verilen parayla alınan - koyun kesilerek ağırlanır hatta öyle ki Sovyet çiftçisini zengin göstermek için “evin önüne bir araba” ve “yüğük at” çekilir. Abartma o dereceye vardırıılır ki gecesi

gündüzü tarlada geçen çiftçi mesaiye “saat 9”da başlatılır. Gerçekte ise bu çiftçinin anasının üstündeki en yeni giysi *Stalin döneminde fazla pamuk topladığı için ödül olarak verilen elbisedir* (s. 203-205). Ne hazin ki romandaki bu sahne, Stalin’den yaklaşık kırk yıl sonrayı tasvir etmektedir.

Sovyet döneminde pamuk için bir de güzel bir teşbih yapılmıştır: *âq âltun*. Gün ağarmasından gün batımına kadar iki büklüm bir halde zehirli tarlada, güneşin altında, toz toprak içinde ve üstelik pamuk kozalarının parmakları parçalamasına rağmen Özbek köylüsüne, kameralara bu *âq âltını* büyük bir saadet içinde sanki gül bahçesindeymiş gibi toplama pozları verdirilir. Üstelik de bu yapılırken üzerlerindeki atlas⁸ filmde iyi çıkmadığı için komşu köylerden kaliteli atlas aratılır. Tabii ki bulunamaz, çünkü bütün Özbek çiftçisi aynı durumdadır. Bu bölümde türlü türlü propaganda yöntemleri tasvir edilir (s. 206-215). Bu dönemde söylenen “Bäxt Yälläsi” (Mutluluk Türküsü) sözleri propaganda örneği olarak verilir.

Munçä şirin ekän bu – Sovet dävranı

Ne kadar tatlı imiş bu Sovyet devranı,

Mämnun yäşär här insân – yoqdır ärmânı.

Memnun yaşar her insan, yoktur ukdesi.

Romanın bu bölümündeki kaliteli atlası arama gerekçesi de şöyle açıklanır.

“Biliyorsunuz filmimiz bütün Sovyetler Birliği’nde yayımlanacak. Bütün Birlik’te. Oradan da dış ülkelerde! Filmimizi bütün dünya seyredecek, bütün dünya! Ekranda sapsarı pamuklu elbiseyi görenler ne der? Bakın, zavallı Özbek Sovyet kadınları pamuklu elbiselerle pamuk topluyor demez mi? Der. Eğer atlas giyerse, Sovyet Özbek kadınlarının giydiği elbise şahaneymiş demez mi? Der. (s. 210)

Romanın bu kısmında *Tâğäy Murâd*’ın Türkistan mücadele tarihine ne ölçüde vakıf olduğunu anayurtlarından uzak diyarlarda son nefeslerine kadar bıkmadan usanmadan, bütün varlıklarıyla ülkelerinin istiklali ve birliği için mücadele veren *Baymirza Hayıt, Veli Kayum Han, Bulakbaşı* gibi mücadelecilerden üstelik iki defa bahis açar.

Nihayetinde, dış ülkelerde Baymirza Hayıt, Veli Qayumhan, Bulaqbaşı gibi burjuva-komünizm düşmanları, her bir adımımızı sayıyor. Bunlar ekranda basit pamuklu elbise giyen Sovyet Özbek kadınlarını görseler ne derler? Sovyet Özbekistan’ı aç ve perişan demezler mi? Derler. /.../ (s. 210)

Tâğäy Murâd burada kurgudan gerçeklere geçerek pamuğun nasıl bir bela olduğunu ve Özbeklerin başına nasıl sarıldığını Moskova’dan gelen muhabirin ağzından aktarır:

⁸ Özbek kadınlarının milli giysisi dikilen alaca renkli, ipekli kumaş ve bu kumaştan dikilen elbise.

Pamuk! Pamuk bitki olarak türü mallow ailesinden gossypium dalındadır. Gossypium, Latince asıllı olup pamuk veren ağaç demektir. 1670’de Rus çarı Aleksey Mixayloviç’in buyruğuyla Moskova’da da pamuk ekildi. Bu ekimi saray bahçivanı Anosov gerçekleştirdi. Moskova’da İzmaylov Kültür ve Dinlenme Parkı bulunmaktadır. İşte bu güzel parkta ilk pamuk tarlası ortaya çıktı. İzmaylov’un tarlası iyi ürün verdi. Ülkemizin (ç.n. Sovyetlerin) Odessa ve Herson bölgelerinde de Amerika’nın “Sea Island” pamuğu ekildi. İyi verim elde edildi. İlk etapta o bölgelerin halkı ilk ürünü topladı. Üç gün sonra... pamuk tekrar açtı. Güzün sonlarına kadar kozalar açmaya devam etti. Sonunda oraların halkı pamuk ekiminden vazgeçmeye karar kıldı. “Bizim için ürünü bir defada toplayacağımız bitki gerek!” dediler. Böylesi bir pamuk türü de bulunmuyordu. Oralılar pamuğun meşakkatine, pamuğun eziyetine dayanmadı. Amma cefakeş Özbek halkı cefakeş Özbek toprağı dayanabildi. Özbek halkı, Özbek toprağı ömrünü pamuğa adadı. Kış demedi, yaz demedi; pamuk dedi. Gece demedi, gündüz demedi; pamuk dedi./.../ (s. 207)

Bu bölümün sonunda Dehqānqul yine tarlasına döner. Yine pamuk yetiştiriciliğinin özveri isteyen bütün meşakkati ayrıntılarıyla gözler önüne serilmeye devam eder.

Dokuzuncu bölümde artık romanda sona yaklaşmıştır. Ancak Sovyet’in acımasızlığı, gayriinsaniliği de artık zirveye ulaşmıştır. Bu bölümde yazar yaşanmışlıklardan yola çıkmakta, kendisine belki bu ana kadar inanmayanlara zulümleri doğrudan belgelere dayalı olarak gözler önüne sermektedir. Önceki işkenceler bir ülkenin, bir halkın yabancılarca ele geçirildiğinde yaşanabilecek olaylarken, artık neredeyse 130 yıl boyunca hizmet etmesine, yemeyip yedirmesine, giymeyip giydirmesine; hatta savaş meydanlarında Hitler ve ordusuna karşı Rus’un vatani için gövdesini siper etmesine mukabil neye duçar olduklarını açık seçik ortaya koymaktadır. Yazar, *Necip Fazıl*’ın Sakarya şiirindeki “Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya!” söylemini romanında Özbekler için ortaya koyar.

Bu bölüm *Dehqānqul*’un gece yarısı evinin kapısının çalınmasıyla başlar. Gelenler köy evinin kapısı açılana kadar kim olduklarını açıklamaz, kolhoz idaresinden geldiklerini söylerler. Oysa gelenler merkezi hükümetin silahlı KGB görevlileridir. Gelenler *Dehqānqul*’un basit evinde silah ararlar. Uykudan uyanan küçük çocukların önünde şiddet uygulanır. Bu arada yine *Dehqānqul*’un ölmüş eşinin aşağılandığı görülür. Ardından *Dehqānqul* bağlanarak bir arabaya bindirilir ve kendisine veya ailesi hiçbir bilgi verilmeksizin bilinmeyene doğru götürülür. Yolda Özbeklerin çeteleşerek KGB’ye baskın yapacakları endişesi *Dehqānqul*’a baskı amacıyla kullanılır. Oysa o sırada dünyanın iki büyük süper gücünden birisi olan Sovyet yurdunda bu ne mümkündür?!

Bu bölümde, başta KGB olmak üzere Sovyet yetkililerinin zulümleri ile pamuk meşakkati yine iç içe verilmektedir.

Sovyet merkezi medyası tarafından tezgâhlanan ve “Özbekleri İşi” diye adlandırılan baskı ve sindirme planı gereği tutuklanan kimselerin konması için hazırlanan yer, aslında pamuk zehri *Butifos* ilacının deposudur. Burası “Zehirli ilaç deposunda Özbeklerden başka halk yaşayamaz. Çünkü Özbek halkı yıl on iki ay tarlada zehirli ilaç serperek çalışır. Yıl on iki ay zehir koklayarak yaşar. Bu sebepten Özbek halkını zehirli ilaç deposuna yerleştirdik. Ne de olsa zehre alışmış halk.” diye Rus savcı tarafından istihzayla tanımlanır (s. 226).

Bu noktadan itibaren *Dehqânqul* Moskova’dan gelen savcı tarafından *çaldığı altınları* nereye gömdüğünü açıklaması için uğradığı işkenceler anlatılır. Bu yapılırken *Dehqânqul*’un basit bir insan olmasından hareketle bu tutuklama furyası esnasında başta *Dehqânqul*’un bağlı olduğu kolhozun reis olmak üzere *Dehqânqul*’un yaşadığı ilçe Komünist Partisi Birinci Sekreteri *Mirzâbâyev*, İl İcra Komitesi Birinci Sekreteri *Kârimov*, Özbekistan İçişleri Bakanı *Yâhyâyev*, Özbekistan Başsavcısı *Börîxocâyev*, Özbekistan Başbakanı *Xudâyberdiyev*, Özbekistan Cumhuriyeti Komitesi Birinci Sekreteri *Usmânxcâyev* gibi Özbekistan SSC’nin birçok idarecisi olmak üzere toplamda yirmi beş bin kişinin tutuklandığı belirtilir. Tutuklular arasında birçok asker, Lenin ödülü almış kimseler ve pek çok kadın bulunmaktadır. Üstelik bu insanların birçoğunun aile azaları da tutuklanmıştır. Yazar bu kişilerin bir kısmının isimlerini sıralar (s. 254-255). Bu yönüyle roman kurgudan yalın gerçeğe dönüşmüştür.

Tâğây Murâd, romanın bu kısmında merkezden gelen savcı İvan İvanoviç’in ağzından “Artık Özbekistan’ı biz yöneteceğiz.” diyerek değişik birimlerin başına getirilecek olan *Anişçev*, *Yefimov*, *Buturlin*, *Terkin*, *Satin* gibi otuz kişiden bahseder (s. 258).

Bu durum bize Sovyetlerin dağılma sürecini başlatan Kazakistan’daki *Jeltoksan* hareketini hatırlatmaktadır. Sovyet sisteminde Türk ülkelerinde başta göstermelik bir Türk asıllı idareci bulunur, yanındaki yardımcı ise -tabii asıl patron olarak- bir Rus olurdu. Kazakistan’da ilk defa 1986 yılında Kazak Türkü Dinmuhammed Konayev yerine Rus asıllı Gennadiy Kolbin getirilmeye kalkılınca Jeltoksan ayaklanması başlamıştı (Kara, 2012, 5). Demek ki benzer operasyon yani artık sözde, mankurt bile olsa Türklerin idareci olamayacağı bir plan Özbekistan için de uygulamaya konmuştur.

Bu bölümde de birçok acı gerçek işlenir. Bunların ilk anda göze çarpanları şunlardır:

- Tutuklananlar başta ne için tutuklandığını bilmez.

- Tutukluluk şartları diye bir şey yoktur. Çünkü tutuklular zehirli kimyevi madde ambarlarından bozma yerlerde beton üstünde yatmaktadırlar.
- Sahte deliller, yalanlar veya yalnızca suizanlarla sorgulamalar yapılmaktadır.
- Üst makamlara mektup veya dilekçe yazma, yakınlarıyla görüşme hakkı yoktur.
- Tutuklulara, diğer mahkûm veya en azından mahkûm görünüşlü kişilerce işkenceler yapılır. Bu işkenceler arasında dövme, kendi dışkısını yedirme, tecavüz sıradan olaylardır.
- Mensup olunan halk başta olmak üzere bütün değerlere karşı aşağılama söz konusudur.
- Tutuklular Sovyet sistemi yüzünden vahşi, acımasız, moral değersiz varlıklara dönüşmektedir.

Onuncu bölüm romanın artık bağlandığı bölümdür. *Dehqânqul* çıkarıldığı mahkemece Özbekistan Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nun 153. maddesine binaen sekiz yıl hapse mahkûm edilir. Bu bölümde üç nokta ön plana çıkarılır.

- *Dehqânqul*'un şahsında Özbek halkının toprağına olan bağlılığı.
- Özbekler ne yaparlarsa yapsınlar artık Ruslarla birlik olunamayacağı gerçeğı.
- Sömürgecilerdeki manevi değer yoksunluğu.

Özbek halkının toprağına bağlılığı *Dehqânqul*'un cezası açıklanırken mahkeme reisinden “Şu... şu tarlalarımı bir göreyim!” isteğıyle ifade olunur. Hatta cezaevi nakil aracı yolda bir ara durmasından istifadeyle *Dehqânqul* toprağına, pamuk tarlalarını görür. Aşağıda tekrar bu konuyla ilgili örnekler verilecektir.

Bu bölümde Sovyet ve Rus, İvan İvanoviç yanında Qızıl kelimesiyle de sembolize edilir. Sömürgeci Ruslardaki manevi değer yoksunluğu ise şöyle tasvir edilir.

Tarlalarımın cemaline doya doya bakayım, şimdi.

İvan İvanoviç! Sen tarlanın ne olduğunu bilir misin? Sen tarlaya kurban ol!

Sen ancak iki bavulla gezmesini bilirsin. Sen tekerlekli bavulu sürüyerek gezmesini bilirsin!

Sen hangi yurt meyveli ise orayı mekân edersin. Sen hangi ülke emekçi ise o ülkeyi mekân edersin.

İvan İvanoviç! Hangi yurdun yemişi bol ise sen orayı vatan edinirsin.

Yğın yğın serserice gelirsin ve huzur içindeki halkı kargaşaya sokarsın.

Baba ile oğlu birbirine kıskırtısın.

Ağabey ile kardeşi birbirine düşürürsün.

Komşu ile komşuyu birbirine katarsın.

Fırsattan istifade... sen ise keyif çatarsın. Sen ortada arabulucu olarak keyfine bakarsın. Sen ortada hakemlik yaparak devran sürersin.

İvan İvanoviç! Senin adımını attığın yurttan asla huzur ve barış olmaz. Senin adımını koyduğun yurt asla huzur bulmaz. (s. 261).

Yazar Özbek halkıyla sömürgeci Ruslar arasındaki münasebeti *İvan İvanoviç*'in şahsında nihayetlendirir.

İvan İvanoviç! Ben sana yüz otuz yıl yurdumun başköşesini verdim, yüz otuz yıl evimin başköşesini verdim; ama sen ile halk olmadım.

İvan İvanoviç! Ben seninle yüz otuz yıl omuz omuza yaşadım, yüz otuz yıl çizdiğin çizgiden öte geçemedim, ama seninle halk olmadım.

Yüz otuz yıl “Dur!” dediğinde durdum, “Otur!” dediğinde oturdum, yüz otuz yıl “Gül!” deyince güldüm, “Ağla!” deyince ağladım; ama seninle halk olmadım.

İvan İvanoviç! Ben yüz otuz yıl kendim giyemedim, seni giydirdim, yüz otuz yıl kendim yemedim sana yedirdim, yüz otuz yıl kendim içemedim sana içirdim... Ama seninle halk olmadım.

İvan İvanoviç! Ben yüz otuz yıl kâfir toksa, Müslüman huzurlu diye düşündüm, ama seninle halk olmadım.

Dini başkayla asla asla halk olunmaz! Dili başkayla asla asla halk olunmaz!

İvan İvanoviç! Sen yaşayanımın turnağını, ölümün etini yedin, ama doymadın!

İvan İvanoviç! Ben açlıktan ölmedim, sen tokluktan çatlamadın.

İvan İvanoviç! Ben seni yüz otuz yıl “Büyük Ağabeyim” dedim. Yeter, ben artık sana “Büyük Ağabey” demeyeceğim.

Ben artık sana “Büyük Ağabey” diyen dillerimi kesip itlere atacağım (s. 261).

Yazar, Dehqanqul'un ağzından Özbek halkının toprağına olan düşkünlüğü ve ümidini romanının son sözleri olarak kaydeder:

Tarlalarımınla vedalaşayım artık.

Tarlalarım, atalarımın acı acı gözyaşlarıyla tarla oldu.

Tarlalarım atalarımın alını terleriyle tarla oldu.

Tarlaralım, kadınlarımızın çiçek misali hazan olan ömürleriyle tarla oldu.

/.../

Ben dönüp geleceğim.

Yedi kat yerin altından da olsa dönüp geleceğim.

Ben ... tarlalarım için geri döneceğim.

Beni tarlalarım döndürüp getirecek... (s. 262-263)

Sonuç

Toplam on bölümden ve bir de yazarın hem kendi hal tercümesi hem de bu eseri nasıl yazdığını anlattığı “Men” bölümünden oluşan bu romanda Tâğây Murâd, Çarlık ve Komünist Rus emperyalizmini bütün dehşetiyle en keskin biçimde gözler önüne sermektedir. Denebilir ki roman, Özbek Edebiyatındaki bu konudaki zirve eserlerdendir. Yazar Rus emperyalizmini anlatırken söylediklerinin havada kalmaması için romanın içerisine belgeler yerleştirmiş, gerçek olaylar ve isimler zikretmiştir. Bu keskin hakikatten dolayı roman yayımlanır yayımlanmaz Özbek Edebiyatının klasikleri arasında yerini almıştır.

Kaynakça

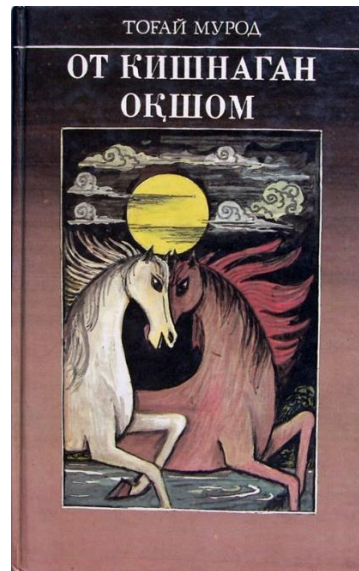
- Boltaeva, I (2004). *XX Āsr Özbek Ādābiyāti Tārīxi*, Taşkent. (Bu kitap rar dosyası olarak sanal ağdaki <http://library.ziyonet.uz/uz/book/download/1805> adresinden indirilmiştir.)
- Kara, Füsün (2012). “Almaata’da 1986 Aralık Olayları: Jeltoksan” *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turcic*, Volume 7/4, Fall 2012, p. 417-426, Ankara.
- Murâd, Tâğây (1994). *Āt Kişgāngān Āqşām*. Taşkent: Şārğ Nāşriyātı.
- Murâd, Tâğây (1994). *Ātāmdān Qālgān Dālālār*. Taşkent: Şārğ Nāşriyātı.
- Özbek Tilining İzāhlı Luğātı* (2007) 1-5 cilt, Taşkent: Özbekistān Respublikası Fānlār Akademiyası.
- Şçerbinin Viladimir Georgieviç (1989). *Russko-Turetskiy Slovar Rusça-Türkçe Sözlük*. Moskva: Ruski Yazık.

İnternet kaynakları

1. http://www.xn--h1aekdm.uz/aymurod_mengnorov/220506 20.04.2015
2. <http://bustonal.uz/figures/full/11> 20.04.2015
3. http://www.ziyouz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=911 20.04.2015
4. <https://www.youtube.com/watch?v=cwTJ2TrZnXo> 22.04.2015
5. <https://www.youtube.com/watch?v=p4OcuGMdMaw> 22.04.2015
6. <http://tr.urbandictionary.com/define.php?term=Churka> 04.10.2015
7. <http://library.ziyouz.com/uz/book/download/1805> 04.10.2015

Átámdán Qálgán Dálálár romanının 1994 baskısının kapağı

Yazarın hikâyelerinin toplandığı *Át Kishgángán Áqshám* kitabının 1994 baskısının kapağı

Extended Abstract

In this article the subject of Soviet criticism in the novel of Tog'ay Murod titled *Otamdan Qolgan Dalalar* (Fields Which Remained from My Father) which was written during separation of Uzbekistan and published immediately after the independence will be discussed. Each chapter will be dealt while this is made and remarkable points will be translated in to Turkey Turkish or the subjects that are dealt in that chapter will be determined item by item.

The Novel of Tog'ay Murod titled *Otamdan Qolgan Dalalar* (Fields Which Remained from My Father)

Tog'ay Murod who was born in 1948 and died in 2003 is not an author who has written much. But the novels and stories he wrote inspired a great interest in the literature world when they were published. The novel of the author titled *Otamdan Qolgan Dalalar* (Fields Which Remained from My Father) has also inspired a great interest such that a film of the novel is made.

The author explains why he wrote this novel as ‘‘I wrote for Azad, Uzbekistan which is the member of United Nations Organization’’ in his words.

Tog'ay Murod is a different color in Uzbek novel and story. He uses a language out of the ordinary. He forms short sentences and often short paragraphs consisting of one sentence unlike the other novels and stories. The language of the author partly differs from the standard Uzbek language. The author shows originality in use of some suffixes. He applies to reduplications frequently in order to reinforce the expression. Also his vocabulary staff is much different from the standard language.

The Chapters of the Novel and The Subjects that are dealt in these Chapters

Tog'ay Murod addresses these two subjects by harmonizing one with in the other in his novel examined. The first is all the stages from preparation of the field for cotton production to reaping of the product. At first glance as though the novel tells with which difficulties the cotton is grown up. Secondly it deals with the colonial period for 130 years of the Russians in the person of firstly father and then himself of the Uzbek farmer whose full name is Jamoliddinov Dehqonqul Aqrabovich. The narration of these two subjects is nested throughout the novel.

The novel is constructed over 10 chapters in total. The author lists the tortures made by the Russians to the Uzbek people from the first chapter to last chapter being the Czarism in the

initial two chapters. Moreover it deals the direct cruelties of the Russians to Uzbek people or all the tragedies caused by them being primarily social, cultural and ecology.

The primary subjects addressed in the novel in terms of the Russian imperialism may be listed as follows;

1. Colonization of Uzbek people and land.
2. Abasement of religious values, attempts to Christianize the Uzbek people,
3. Calling of the national forces who defends their country ‘raider’ and killing of approximately 2 million people who joined to this forces.
4. Splitting of Turkistan as a whole and wiping the name of Turkistan from the history and the map together with the causes thereof.
5. The results of cotton- mono culture which was made the fate of the Uzbek people by the Soviet.
  - 5.1 The chemical pesticides used in cotton production and soil get poisoned because of these pesticides.
  - 5.2 Primitivism and insufficiency of the measures taken in the use of such pesticides. Even the deaths caused by this situation.
  - 5.3 Employment of all Uzbek people including the children in cotton picking work.
  - 5.4 The torture and punishments suffered by the persons picking cotton if they can't pick cotton at the desired quantities besides the insufficient accommodation and nutrition at the fields.
  - 5.5 Desertification of the land because of wrong irrigation
6. The economic problems suffered by the Uzbek farmer despite they work by main force and fulfills the expected fairly. Such that even the ordinary fruits or dried fruits is a luxury for the Uzbek farmer of Soviet era.
7. Also the heaviness of the Uzbek traditions may be told here. Feeling suffocated of the Uzbek women due to both load of the system and heaviness of the traditions. Here two important points come in to prominence.
  - 7.1 For the Uzbek people, guest is more important even than a father. For this reason Uzbek offers all that he has to his guests by preserving even from his children.
  - 7.2 Uzbek woman is both a mother and wife at home and a worker on the field. This situation led traumas in women of Uzbek especially in Soviet era and hundreds of women burn themselves by pouring fuel. The novel also deals this subject. What

sorrowful is that the women who burn themselves were stigmatized by saying that such a thing is in question for only mental patients in ‘‘happy Soviet country’’.

8. Giving of Soviet country importance to propaganda for what and how. How both the highbrowed people of the regions and the intellectuals coming from the Centre that is Moscow make the propaganda of communist party and Communism by closing their eyes to the facts.
9. Law problem in Soviet Russia.
  - 9.1 Arresting of the people with fake evidences and accusations.
  - 9.2 Being under arrest of the suspects under non-sanitary conditions.
  - 9.3 Exposing of the suspects all kinds of tortures like beating, causing to eat stool and rape in the jail by means of the prisoners.
  - 9.4 Lacking of or not allowing the use of the complaint rights of the detainees.
10. In the era close to the collapse of Soviets, the smear campaign which is presented as Uzbek work in the central media fictionalized to assimilate the Uzbek people by Moscow being primarily the intelligentsia and bureaucrats.
  - 10.1 The hundreds of Uzbek people arrested without exception of women and men by means of this campaign.
  - 10.2 Russianizing of the administrative staff as a result of this campaign.
  - 10.3 Ensuring that the Uzbek people remaining indebted and grateful to Moscow by means of this campaign.

All phases related to cotton growing besides the Russian imperialism are explained in details. Everything from preparation of the field for cotton planting to planting of the cotton, care of the cotton, used pesticides, irrigation methods, blooming of the cotton, converting in to cocoon, picking and even all disasters encountered during picking are illustrated. Such that each fact from the medallion given to the farmer who grows up the crop determined by the Moscow to the fabric ‘‘for one dress’’ given in nature of gift to the women and girls who pick up the much cotton in the field takes place in the novel.

The author has added a chapter named Men ‘‘me’’ separately from the Novel at the end of the Novel. In this chapter the author gives his autobiography separately. Also he writes what he has lived to write to this novel.

The author, according to what he has stated in this chapter, has lived in the village to understand the stages of cotton production and learnt all information related to cotton from the first hand.

The author also witnessed to all stages of trick called as Uzbek work and involved in to details up to examining the official documents. He went to Moscow in this process , followed the trials closely and determined and recorded one to one all kinds of inhuman treatments made to the blameless, sinless people.

Conclusion

In this novel consisting of ten chapters and ‘‘me’’ chapter in which the author tells his accusative case and how he told this work, *Tog’ay Murod*; reveals the terror of sharpest Czarism and Communist Russian Imperialism in Uzbek literature. The author gives place to the documents to prevent hanging in the air of what he says in the novel and told real names and events. His novel took place among the classics of Uzbek literature because of this sharp fact as soon as it is published.